

Uitdagingen | mensen

Omgaan met verschil

Evelyne Deceur en Michel Vandenbroeck

In het gerenommeerde natuurwetenschappelijke vakblad *Nature* verscheen in juni 2011 een artikel met de niet mis te verstane titel *Stress and the city*. Onderzoek toonde aan dat, naast de vele belangrijke voordelen van het wonen in een stad, geestesziektes zoals schizofrenie, angststoornissen, psychoses en depressies beduidend vaker voorkomen onder stedelingen dan onder mensen die op het platteland wonen. Nu had een Europees onderzoeksteam tientallen stads- en plattelandsbewoners aan een stressexperiment in een hersenscanner onderworpen. Op de scan was te zien hoe de zogenaamde ‘amygdala’, een belangrijke hersenstructuur die negatieve emoties regelt, bij stadsmensen oplichtte. Meer zelfs: de ‘peringenuale voorste cingulate cortex’, een hersengebied dat functioneert als een soort thermostaat voor de amygdala, werd actiever bij mensen die alleen nog maar waren opgegroeid in een stad.

Jim van Os, die het Europese onderzoeksproject coördineert, stelt: “Wat de stedelijke omgeving lijkt te doen, is dat ze contrasten laat ontstaan tussen mensen en hun wijdere omgeving. Mensen die niets met elkaar gemeen hebben, worden er bij elkaar gezet. Met name voor kinderen die er opgroeien, lijkt dit bij te dragen tot het risico later te ontsporen.”¹

Wat moeten we met dergelijke doemverhalen? De realiteit is dat meer dan de helft van de wereldbevolking vandaag in steden woont. Dat aantal zal overal alleen maar toenemen. De bevolkingsprognoses zijn bijzonder duidelijk. Ondanks de relatieve vergrijzing en ontgroening staat ons in de steden een echte babyboom te wachten. Zo tellen Brussel (4,52%), Antwerpen (4,17%) en Gent (3,67%) vandaag al meer kinderen tussen 0 en 3 jaar dan het Vlaamse gemiddelde (3,12%).² Deze steden verwachten voor de komende jaren bovendien een groeiende instroom van nieuwkomers. Voor Brussel wijzen studies³ op een bevolkingsaangroei tussen 2010 en 2020 van een kwart miljoen inwoners. Dit is een stijging van 25%. Hiermee is Brussel de snelst groeiende stad van Europa. Opvallend is dat deze exponentiële aangroei voornamelijk de armste gemeenten treft. Zo wonen de meeste jonge kinderen in Schaarbeek (13,6%), Sint-Jans-Molenbeek (10,8%) en Anderlecht (10,5%). Tegen 2015 wordt verwacht dat hun aantal zal verdubbelen (Sint-Jans-Molenbeek) of zelfs verdrievoudigen (Anderlecht).⁴

De vraag of stadsbewoners al dan niet een ‘oplichtende peringenuale voorste cingulate cortex’ (zullen) hebben, is dan ook triviaal. De vraag is niet wat de stad met de mensen doet, maar wel wat mensen met de stad doen. Hoe kan de kwaliteit van het samenleven in de stad worden gegarandeerd, rekening houdend met de densiteit en de sociale heterogeniteit van het stedelijke leven, met de diverse functies in de stad (wonen, werken, publieke voorzieningen...) en met de ongelijkheden in zowel het leven en beleven van de stad als in de toegang tot de mogelijkheden die de stad biedt? Hoe kan de stad perspectief bieden aan zowel jonge kinderen die opgroeien in de

¹ Keulemans, M. (2011). Stress and the city. *De Morgen*, 11-12.

² Studiedienst Vlaamse Regering (2010). *Bevolking naar leeftijd en geslacht per gewest, 01.10.2010*. Brussel: SVR. http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/cijfers/Exceltabellen/demografie/1_Bevolking/1_Gewesten/5_Bevolking_naar_leeftijd_en_geslacht_per_gewest.xls

³ Lambert, A. (2011). *Studie over de demografische groei te Brussel en de gevolgen ervan op de Brusselse arbeidsmarkt* (studie in opdracht van de Brusselse Minister van Tewerkstelling Benoît Cerexhe). <http://www.cerexhe.irisnet.be/fichiers-pdf/Discours%20de%20monsieur%20lambert.pdf/view>

⁴ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (2010). *Bevolkingsprojecties 2010-2020 voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De Cahiers van het BISA*, 1, 36.

armste stadsdelen, als aan diegenen die de stad enkel kennen als ruimte om te werken, cultuur te beleven of te shoppen? Welk beeld wil de stad van zichzelf geven, rekening houdend met de ongelijkheden in populatie, aspiraties en mogelijkheden van mensen die in de stad wonen?

Omgaan met stedelijke diversiteit

De stad wordt en zal in de toekomst nog meer worden 'gekenmerkt' door diversiteit, en dat in de meest brede zin van het woord. Verschillen komen er samen en worden er verschillend beleefd. Ze zorgen voor vermenging en onverwachte ontmoetingen, maar ook voor ongelijkheid, onverdraagzaamheid, dualisering en uitsluiting.

Bewust van deze keerzijde van de diversiteit in de steden ontstond in 1996 het Sociaal Impulsfonds, een subsidieregeling voor lokale projecten die kansarmoede bestrijden. Toen in 2003 het Sociaal Impulsfonds werd opgenomen in het Steden- en Gemeentefonds, werd de focus verlegd en werden de doelstellingen verruimd. Naast het tegengaan van de dualisering stonden nu ook de leefbaarheid van de steden en het verhogen van de bestuurskwaliteit bovenaan de agenda. De spanning tussen vermenging en ongelijkheid, die het leven in de stad voorbrengt, werd zo erkend.

Ook de talloze sociale initiatieven, die zich het laatste decennium onder impuls van het Stedenfonds ontwikkelden en al dan niet voortbouwen op eerdere ervaringen binnen het Sociaal Impulsfonds, moeten binnen dit spanningsveld stelling nemen. Ofwel hanteren ze een categoriale insteek, die tegemoetkomt aan de specifieke noden van een of meerdere kansarme groepen in de stad. Ofwel zetten ze in op een algemeen sociaal beleid, gericht op zowel kansarme als niet-kansarme groepen. Het resultaat is een brede waaier aan projecten, elk gericht op verschillende problematieken, met een verschillende manier van aanpak en een verschillend instrumentarium: van daklozenopvang en hulpverlening aan prostituees, over wijkgezondheidscentra en sociale kruideniers, tot werkingen die brugfiguren in brede scholen inzetten en ontmoetingsplaatsen voor kinderen en ouders inrichten. We zouden deze projecten grofweg kunnen indelen in twee groepen: diegene voor wie diversiteit een streefdoel is, en diegene die resoluut kiezen voor de meest kwetsbare stadsbewoners.

Diversiteit als streefdoel

Bepaalde projecten zetten in op gemeenschappelijke noden. Voor hen is diversiteit niet enkel een uitgangspunt, maar ook een constant streven en een kwaliteitskenmerk. Zo worden in initiatieven zoals Zandleetters in Oostende, Sport@rk in Mechelen, Ontmoetingshuis Baboes en Jeugdcentrum Aximax in Brussel (VGC) mensen samengebracht van allerlei allooi maar met gezamenlijke interesses en besognes, zij het digitale geletterdheid, opvoedingsvragen of sporten en spelen in de buurt.

Deze projecten bouwen, elk op hun eigen manier, aan nieuwe vormen van gemeenschap. Die zijn niet langer gebaseerd op traditionele, eenduidige breuklijnen, maar op verschil. Meer zelfs: het verschil vormt hier de basis voor ontmoeting en verwondering. Zo spreekt Baboes Brusselse ouders van jonge kinderen tussen 0 en 4 jaar aan en stimuleert hen om elkaar te ontmoeten en van elkaar te leren hoe ze hun kinderen opvoeden en hun ontwikkeling ondersteunen. Het uitgangspunt is dat 'ouder zijn', ongeacht alle andere verschillen, mensen kan verbinden. Opvoedingsondersteuning is in deze benadering niet langer de ondersteuning van individuele ouders, maar de ondersteuning van de capaciteit van ouders om van elkaar te leren en elkaar te ondersteunen in hun vele vragen en twijfels over opvoeding.

Kiezen voor de meest kwetsbare stadsbewoners

Behalve initiatieven die mikken op diversiteit, zijn er projecten die doelgroepen afbakenen. Ze zetten participatie in als een correctiemechanisme. Wie pleit voor een stedelijk beleid gericht op vermenging, ontmoeting en verwondering, moet immers ook aandacht hebben voor minderheidsgroepen, voor wie bijzondere hulp zal nodig zijn en blijven. Verschil brengt ongelijke condities voort en voor het realiseren van gelijkheid, als belangrijk basisprincipe in een democratie, is

het nodig dat er binnen een algemeen beleid specifieke, selectieve accenten worden gelegd. Bovendien maken kwetsbare bewoners deel uit van de stad en de opdracht is dat zij hier ook blijven deel van uitmaken.

Sommige projecten kiezen voor een 'gespecialiseerd aanbod', zoals het Rom- en woonwagenterrein in Leuven, het inloopcentrum en crisishulpverlening 't Sas in Brugge, het Gezondheidshuis voor prostituees Gh@pro of de Daklozenopvang en Drughulpverlening VAGGA in Antwerpen. Zij bieden een concreet en specifiek aanbod, en vertrekken van een urgente problematiek binnen de concentratie van stedelijke armoedeproblemen.

Voor andere projecten is 'toegankelijkheid' een speerpunt. Zo bevorderen in Gent 'brugfiguren' de communicatie tussen de (brede) school, het gezin en de buurt en leggen ze een link tussen diverse bevolkingsgroepen. In Aalst maakt de Kansenas het mogelijk dat ook mensen met een laag inkomen kunnen participeren aan het bestaande cultuur- en sportprogramma. Ook Villa Bota in Brugge creëert mogelijkheden en breekt de stad open voor groepen die er nauwelijks aan bod komen. Vanuit de vaststelling dat Brugge weinig biedt aan jongeren, en het stadscentrum vooral gericht is op de ondersteuning van economie en toerisme, nam de stad het initiatief voor de realisatie en ondersteuning van een 'ruimte voor jongeren'. Villa Bota is een voormalig bejaardenpaviljoentje in het hart van de binnenstad dat werd verbouwd tot ontmoetingsruimte en internetstation voor jongeren. Inmiddels is er ook een eigen webradio gehuisvest.

Er zijn ook projecten die aan de ene kant eerder terughoudend zijn om bepaalde groepen af te bakenen, aan de andere kant hebben ze schrik voor 'vervlakking'. Wijkgezondheidscentra en onderwijsprojecten die gericht zijn op preventie van schooluitval of op de realisatie van een meer gekwalificeerde schooluitstroom, werken dan wel rond 'thema's', ze hebben blijvend aandacht voor de meest kwetsbare stadsbewoners.

Diversiteit als uitdaging

Diversiteit plaatst sociale projecten niet enkel voor keuzes, maar ook voor uitdagingen. Zo is het voor 'algemene' initiatieven zoals Aximax, Baboes en Villa Bota belangrijk om niet enkel specifieke groepen aan te spreken die zich in het concrete aanbod herkennen. Zulke projecten moeten de diversiteit ook werkelijk (blijven) bereiken en respecteren. Voor projecten die een 'specifiek aanbod' creëren, is het cruciaal om niet in de val van de verbijzondering te trappen. Minderheidsgroepen definiëren en doelgroepen afbakenen, betekent immers dat mensen worden vastgepind op één kenmerk van hun zijn. Daar is op zich niets mis mee. Ergens 'thuis horen', gemeenschappelijkheid en herkenning zijn cruciaal, maar het is net de confrontatie met verschil en diversiteit die essentieel is om niet opgesloten te worden in dat 'thuis' en verder uitgesloten te worden.

Het is dan ook blijven zoeken naar manieren hoe het diverse aanbod aan projecten – algemene en specifieke, projecten die diversiteit als streefdoel hebben en die projecten die resoluut kiezen om een aanbod te voorzien voor de meest kwetsbare stadsbewoners – in interactie, de kwaliteit van het samenleven in een diverse stad kan blijven bevorderen.

Een stap verder: een gezamenlijke, eigenzinnige keuze

Afstemming en ondersteuning is belangrijk en zal dat ook blijven in de toekomst, maar het volstaat niet. De participatie van kwetsbare groepen mag niet beperkt blijven tot een specifiek aanbod gericht op 'toeleiding', noch tot een beleid voor of over hen. Het is niet alleen belangrijk dat ze toegang vinden tot het reguliere aanbod, ook hun perspectief in de vormgeving van de samenleving is cruciaal en verdient bijzondere aandacht. Of nog: de stem van kwetsbare groepen horen, is een uitdrukkelijke beleidskeuze.

Vanuit het Stedenfonds worden in die zin sterke samenwerkingsverbanden, zogenaamde 'ontwikkelingscoalities' gestimuleerd, over de schotten van sectoren en projecten heen. Het decentraliseren van bevoegdheden en de samenwerking tussen verschillende actoren van verschillende niveaus verbreden het debat rond samenleven in de stad. Ze houden tegelijk een risico in tegenstellingen, eigen aan de democratie en het verschil, naar de achtergrond te doen verdwijnen, ten voordele van een keuze voor het compromis. Hiermee worden vragen en noden van bepaalde sociale groepen meer zichtbaar en die van andere minder zichtbaar.

Het vergt een grote eigenzinnigheid van een stad en organisaties om participanten niet enkel te laten 'meedoen', maar kwetsbare groepen ook echt een plek te laten verwerven in de stedelijke structuur. Het betekent het in vraag durven stellen van evidente posities en het bewust durven inslaan van nieuwe paden. De uitdaging voor de toekomst is dan ook dat steden en het Stedenfonds dit soort van 'structurele keuzes' blijven ondersteunen. Ervoor blijven zorgen dat de stad – het niveau dat 'het dichtst bij de burger staat' – los van incidentele impulsen of bevlogen praktijkwerkers, ambtenaren en beleidsmakers, en met aandacht voor de draagkracht van het lokale niveau, steeds opnieuw inzet op gelijke mogelijkheden voor diegene die nu uitgesloten worden. Het gaat om het blijven leggen van verbindingen tussen mensen en sectoren, met aandacht voor vermenging én dualisering.

Pas dan kan diversiteit omgebogen worden van een probleem naar een feitelijkheid en een opportuniteit.